

Найдьонова Любов Антонівна,
доктор психологічних наук,
член-кореспондент НАПН України,
заступник директора з наукової роботи
Інституту соціальної та політичної психології НАПН України
<https://orcid.org/0000-0002-1222-295X>

Найдьонов Михайло Іванович,
доктор психологічних наук,
старший науковий співробітник,
професор Державного університету інфраструктури та технологій,
директор Інституту рефлексивних досліджень і спеціалізацій ІРІС
<https://orcid.org/0000-0003-2327-6213>

Процеси групової рефлексії в посттравматичному зростанні і повоєнному відновленні громад

більшість людей продовжує продуктивне життя і відновлює психічне здоров'я.

Для повоєнного відновлення громад міжгрупові і внутрішньогрупові процеси дуже важливі, особливо після окупації, в ході якої українці зазнавали впливу системи пропаганди тоталітарної країни-терориста, що спрямовані на пригнічення суб'єктності. Індивідуальна суб'єктність людини супротяжно пов'язана з груповими суб'єктами, до яких особа належить, з якими ідентифікується, спільно діє і здійснює рефлексію дій та внесків (Найдьонова, 2012).

В екстремальних подіях війни виникають нові групові суб'єкти, які дають людині ресурси спільності для долання надзвичайних викликів на рівні життя і смерті. Вихід із надзвичайної ситуації пов'язаний з необхідністю перебудови конфігурації індивідуально-групової суб'єктності, налаштування її на нові обставини, темпоритми і навіть співвідношення цінностей. Часто повернення до минулих групових ідентичностей та продуктивність іпостасей групових суб'єктів у психіці людини відчувається заблокованою. Або через просторово-діяльнісну відірваність від колективних дій провідного групового суб'єкта, або через невідповідність поділеного досвіду і емоцій з поточним груповим оточенням, або через міжгрупові конфлікти. Тобто, групові суб'єкти перестають виконувати ресурсну функцію для індивідуального суб'єкта, і це стає одною з ознак посттравматичного стресового розладу в формі симптомів ізоляції. Відповідно задача допомоги полягає у створенні середовища для потенції відновлення ресурсної функції групової суб'єктності.

Трансформації групового та індивідуального суб'єкта, спеціалізовані для інтенсивних енергетичних витрат надзвичайної ситуації бойових дій або окупації, у мирному житті без відповідного навантаження руйнують людей

так само, як і стрес руйнує тіло без відреагування. Таке поглиблення розуміння схеми ПТСР принципово змінює роль психолога, сім'ї, спільноти побратимів, які утворюють контур інтерсуб'єктності з бійцем і дають можливість відновити в технологічно оснащених умовах ресурси трансформаційності суб'єктності (Найдьонов, 2019).

Процеси групової рефлексії в рефлексивно насиченому середовищі спілкування забезпечують трансформаційність суб'єктності, сприяють переосмисленню подій на життєвому шляху, переосмисленню і відновленню індивідуальних цінностей, відповідних груповим суб'єктам.

На рівні громади, розірваної війною, у міжособистісному просторі спілкування формуються стихійно феномени захисних мембран – утворення анклавів, представники яких не можуть спілкуватися один з одним, оскільки їхні різні групові суб'єкти конфронтують, перетин цих захисних мембран викликає сильний психологічний біль і страждання. Мембрани виникають як тимчасові динамічні феномени (Найдьонова, 2021; 2022), які базуються на ситуативному суб'єктивному виборі зменшення страждання, але можуть підкріплюватися стихійними соціальними нормами і владними іграми, і таким чином, консервуватися, що буде затримувати відновлення громади як здорового підтримуючого соціального середовища і єдиного локального групового суб'єкта.

Ситуація війни полягає в довготривалій перспективі не лише в подоланні колективної травми цієї війни, але й у створенні запобіжників відновлення тоталітаризму в його нових обличчях. Розібратися в когнітивних та емоційних соціальних механізмах пригнічення і експлуатації суб'єктності, які використовуються тоталітарною країною-сусідом як налаштування населення на війну, – окреме завдання, яке пов'язане із політикою пам'яті і відновлення громад, і яке неможливе без врахування рефлексивних механізмів трансформації суб'єктності. Передати досвід війни нащадкам потрібно так, щоб він не став колективною історичною травмою. Адже наступним поколінням прийдеться вирішувати не менші виклики, ніж травма війни, наприклад, екологічні. Злочин Росії як тоталітарної системи, полягає в тому, що це злочин проти людства в цілому, яке мало би концентруватися на розв'язанні глобальних проблем, а не витратити ресурси на збройне вбивство. Задача може бути сформульована таким чином – переробити колективну травму так, щоб отримати посттравматичне зростання.

Які процеси запускаються для посттравматичного зростання: відбувається переосмислення картини світу. Травма – це обрушення картини світу, бо в тому світі, який я вважав своїм, такому, як я собі його уявляв, того, що трапилося – не могло статися. Тому травма – це не лише зовнішня подія, це й руйнація внутрішніх основ, конструкції життя. Когнітивна складова трав-

ми – обрушення смислової картини світу. Посттравматичне зростання – це розбудова нової картини світу, в якій створюються нові смисли, надаються подіям минулого і майбутнього нові значення. Картина світу розбудовується по-новому – нова реальність і конструкція нового свого життя в новій реальності. Якщо цієї когнітивної, а точніше рефлексивної роботи переосмислення і самовизначення не відбувається, людина продовжує перебувати в просторі страждання.

Чому в посттравматичному зростанні і у відновленні громад є схожі функції рефлексивних процесів? Громада, як суб'єкт, розірвана війною, зруйновані цикли неперервності її життєзабезпечення. Особливо, якщо це деокупована громада, яка певний час перебувала під тиском пропагандистської тоталітарної машини. Цей пропагандистський тиск реалізується не лише в медіа, повним ходом відбувається індоктринація «руського міра» засобами освіти, культури. Все працює на фальшування реальності і викривлення уявлень про світ, пригнічення суб'єктності і заміни її образом величі якогось групового надсуб'єкта, заради якого всі живуть (коротка формула «російської державності»). Розірваність громади в умовах, коли це сплачено життями і з тієї, і з іншої сторони анклавів, може бути подолана тільки за умови конструювання нової спільної картини світу. Власне когнітивні аспекти і активізація рефлексивних процесів – це необхідна складова повоєнного відновлення. Супротяжно це стосується і особистості в її зв'язках з групами, і громади, яка є середовищем проживання, місцем життя багатьох груп.

Схеми і технології активізації рефлексивних процесів мають досить довгу історію створення. Накопичено величезний досвід управління рефлексивними процесами в різних парадигмах – у дослідженнях соціальної перцепції, соціальних когніцій і метакогніцій, в управлінні та економіці, в освіті і навчанні, в комунікації. На жаль, інструментальна складова знань про схеми і процедури організації процесів групової рефлексії з урахуванням трансформаційності суб'єктності (Найдьонов, 2005; 2010) ще не стала широко доступним знанням. Навпаки, часто рефлексія ототожнюється з будь-якою критикою і відкидається, сприймається як витратний, а не конструктивний процес, – через незнання давно виявлених закономірностей. Включення знань про групову рефлексію в базовий набір соціотехнологічних знань професіоналів є в умовах війни і повоєнного відновлення абсолютно необхідним, щоб протистояти ворожим інформаційним впливам. Головні конструкти інформаційних впливів країни-терориста будуються на знаннях про рефлексивні процеси, експлуатуючи існуючі закономірності, тому потрібно ефективно протистояти цьому, озброївшись знаннями вищого психологічного порядку, створеними в українській психології групової рефлексії.

Базовий набір діючих схем рефлексії від найпростіших – вікно Джогарі, ранги рефлексії, описаних у підручниках (Найдьонова, 2015; Найдьонова та ін., 2013), до найбільш складних – багатокomпонентних і параметричних, що працюють в умовах складнокоординованості (Найдьонов, 2008), є необхідними для критичного осмислення і переосмислення реальності, розірваної війною, для повоєнного відновлення.

Розуміння процесів групової рефлексії та володіння технологіями створення збагаченого рефлексивного середовища, прийняття колективного рішення груповим суб'єктом, знання психологічних фаз відновлення громади – необхідні компоненти спільного кластеру знань для управлінців у громадах і фахівців допомагаючих професій.

Література

Найдьонов, М. І. (2005). Взаємопроникнення цінностей: технологічне забезпечення розвитку групового суб'єкта. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Психологічні науки*. 12. 6(30). 1: 284–298. http://iris-psy.org.ua/publ/st_0064.pdf

Найдьонов, М. І. (2008). *Формування системи рефлексивного управління в організаціях*: монографія. К. : Міленіум.

Найдьонов, М. І. (2010). Потенціал та актуалізація суб'єктності з позицій переосмислення її як ресурсу. *Вісник Одеського національного університету. Серія "Психологія"*. 15(11). 2: 84–93. — Url: https://iris-psy.org.ua/publ/st_0099.pdf

Найдьонов, М. І. (2019). Стандартизована суб'єктивність психолога і суб'єктність особистості в рефлексивному підході до надання психологічних послуг з реабілітації [Електронний ресурс]. http://iris-psy.org.ua/publ/st_0146f.pdf

Найдьонова, Л. А. (2012). *Рефлексивна психологія територіальних спільнот*. К. Міленіум.

Найдьонова, Л. А. (2015). *Медіапсихологія: основи рефлексивного підходу*. К. : Міленіум.

Найдьонова, Л. А. (2021). Соціальна реабілітація постраждалих спільнот: групова рефлексія зцілення. У О. В. Чуйко (ред.) *Сучасні теорія і практика соціальної реабілітації* : монографія. К. : ВПЦ «Київський університет», 90–119.

Найдьонова, Л. А. (2022). *Розвиток медіаосвіти в територіальній громаді для подолання наслідків війни*. Методичні рекомендації (у друці).

Найдьонова, Л. А., Баришполец, О. Т., Голубева, О. Є., Череповська, Н. І. (2013). *Практикум «Медіакультура»: Робочий зошит курсу за вибором для учнів 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів*. К. : Міленіум.